

**ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “ЕПИСКОП
КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ”**

**ФАКУЛТУТ “ ХУМАНИТАРНИ НАУКИ”
КАТЕДРА “ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ”**

ДАНАИЛ ДИМИТРОВ ПЕТРОВ

**АНТИЧНИ ПЪТИЩА В ЛУДОГОРИЕТО
(IV В. ПР. Н. Е. – VI В. Н. Е.)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на научна и образователна степен
“доктор” по докторанска програма по Археология, от
професионално направление 2. 2. История и Археология, област
на висшето образование
2. Хуманитарни науки

Научен консултант:
проф. дин Иван Димитров `Карайотов

Шумен 2014 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от разширено заседание на катедрения съвет на катедра “История и Археология” при Факултет Хуманитарни науки на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски”, проведено на 20.01. 2014 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 28.05.2014 г. от 10.00 часа в зала 301, Корпус 1 на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски” на открито заседание на научното жури.

Дисертационният труд съдържа 223 страници, в които: основен текст (184 страници), приложение (21 страници - 20 графики), библиография (18 страници). Броя на публикациите по темата на дисертационния труд е 8.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в катедра “История и Археология” при Факултет Хуманитарни науки на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски”.

Съдържание на дисертационния труд

Историческото развитие на българските земи от най – дълбока древност до римската епоха е свързано с динамични обществено – икономически процеси. През I хил. пр. н. е. на Балканите живее първото етнически определено население – траките. По същото време започва да се оформя и пътната мрежа по тези земи. Тя коренно се различава от представата за римската пътна мрежа, изградена по – късно в тракийските земи. Информация за функционирането ѝ може да се открие в сведенията на античните автори за военни походи и сакралния характер на самите пътища в този район. Към нея трябва да се добавят и данните от намерените при разкопки епиграфски паметници, монетни находки и други археологически материали.

След като Рим покорява Древна Тракия през I в. н. е., той започва да провежда целенасочена политика на усвояване и урбанизация на новоприсъединените към държавата земи.

През първите векове на римската власт в тракийските земи (I – II в.) се разгръща мащабно строителство и е изградена солидна селищна и пътна мрежа, съобразена с римската строителна практика. Благодарение на нея, римляните укрепват своята власт на Балканите. Римските пътища се строят по утвърдени вече от предходната епоха трасета. През разглежданият период в тракийските земи са построени редица пътни артерии, които свързват крепости и селища с различен статут. Освен чрез писмените извори, информация за следи от римски пътища се откриват при археологическите проучвания.

До наши дни такива следи са запазени основно в планинските и полупланински райони на страната.

Настоящият дисертационен труд се поставя за цел да разкрие структурата и функционирането на античните пътища в Лудогорието в периода IV в. пр. н. е. – VI в. от н. е. на базата на наличния изворов материал. Целесъобразността на подобно изследване произхожда от факта, че до сега не е предприеман опит да систематизира и подложи на критичен анализ наличната информация по разглеждана проблематика.

Конкретните задачи са свързани с:

- Да се проследи възникването и развитието на пътната мрежа в тракийските земи.

- Да се направи обзор на пътните отсечки, пресичащи Лудогорието през елинистическата епоха (IV – I в. пр. н. е.).

- Да се разгледат трасетата на римските пътища, които преминават през Лудогорието в периода I – VI век.

В увода (стр. 3 - 8) са обосновани изборът и значимостта на темата. Определени са основната цел и задачи на дисертацията, както и териториалния и хронологически обхват на проучването. Посочени са основните методи на работа, използвани в изследването. Отделено е място и на основните изворови данни, използвани в разработката.

Успешното решаване на поставената изследователска задача несъмнено може да допринесе за добиване на по – ясна представа за състоянието на античната пътна мрежа в историко – географската област Лудогорие и може да запълни една

съществена празнина в проучвателската дейност на тази проблематика.

В Първа глава на разработката (стр. 9 - 32) се отделя внимание на историко – географската област Лудогорие. Тя се намира в Североизточна България и представлява самостоятелна географска територия в Източната Дунавска равнина, която се различава в редица отношения от областите, които я обграждат. Името ѝ се превежда като район на „луди и девствени гори“, поради наличието в района на гъсти такива. Предполага се, че името Делиорман има турски произход и означава „луда гора“. Още в края на XIX век К. Иречек посочва, че във Влашката равнина между устие на р. Алута и р. Веде областта се нарича Телеорман и че съвпада с името Делиорман, на юг от р. Дунав. В превод името на областта според него, както на турски, така и на кумански език означава „луда гора“ или „първобитен лес“. Според С. Романски - „турското име на тази област Делиорман – луда гора – девствен лес, което се среща и през Дунава във Влашко като име на река и окръг Телеорман е известно още преди идването на османските турци“. С. Младенов предполага, че името има кумански или дори прабългарски произход, като османците възприемат близкото куманско название Телеорман и чрез замяна на куманския звук „Т“ с турското „Д“ наричат областта Делиорман. Има и становище, че след покоряването на България от османците, те започват да наричат областта „аач денизи – горско море“, а по – късно възприемат името Делиорман със значение на „луда гора“. С течение на времето се налага тезата, че името на областта има кумански или прабългарски

произход. През 1942 г. името Делиорман е заменено с Полесие, което не успява да се наложи. През 1950 г. областта започва да се нарича Лудогорие. Името Делиорман започва да се посочва от пресичащи българските земи пътешественици и дипломати през османското владичество (XV – XIX в.). Могат да се споменат имената на поляка В. Мясковски, турския пътешественик Хаджи Калфа и други.

Проследяват се границите и териториалния обхват на областта. Пръв, който изследва тези земи е Васил Маринов. Според авторът, който очертава границите на областта, в нея се включва и част от Силистренско и Добричко. Южната ѝ граница са височините северно от р. Бели Лом, по които е трасето на ж.п. линията от гара Сеново, до спирка Висока поляна. Оттам границата се отклонява в източна посока, минава северно от с. Капитан Петко, над изворите на р. Кана и Крива река. След това по Войводското плато извива северозападно от с. Исбул към Войводски връх, пресича долината на Крива река и шосето от Шумен за Силистра, северно от с. Църквица. Спуска се на юг по Стана баир, свива на изток покрай с. Сечище, минава през връх Бозбурун, южно от с. Доброплодно и с. Искър и извива на север, покрай с. Вълчи дол, за да слезе в долината на Бресташката река. Западната граница пък поема на север от гара Сеново, по платовидния ляв бряг на суходолието на някогашната р. Курторман, ляв приток на пресъхналата в тази си част Топчийска река. Минава между селата Беловец и Тетово, през гората Остър меч, между селата Сеслав и Черешово и като се плъзга по хълмовете край с. Юпер, западно от с. Звънарци, се насочва

североизточно към заличеното с. Ангелово, отделяйки Лудогорието от Побрежието при р. Дунава. Приблизително сходни граници на областта предлагат и В. Дойков и Б. Илиев. След това се разглежда се релефа, водите и другите природни дадености на този регион. Могат да се очертаят три подрайона на областта: Лудогорски възвишения, Лудогорско плато и Хълмисто Лудогорие. Първият включва редица възвишения – Самуилски, Воеводски, Белиломски и други, обхващащи южната част на областта. Централната част на областта е Лудогорското плато, а на север се простира Хълмистото Лудогорие, чиято надморска височина намалява по посока на р. Дунав. Районът е пресечен от няколко реки, които се оттичат към р. Дунав и Черно море – Бели Лом, Крапинец, Топчийска река и други. Разгледано е и климата, почвите, полезните изкопаеми и други природни характеристики на областта.

За да се проследят пътните отсечки, които пресичат областта Лудогорие през елинистическата епоха е необходимо да се извлече информацията от наличната изворова база, чрез обзор на античните автори, които описват военните кампании в тракийските земи от това време. Този район е населяван от тракийското племе гети. Първи сведения за него дава гръцкият историк Херодот, които описва похода на персийския цар Дарий I срещу скитите през 513 г. пр. н. е. Повече информация за гетите и тяхната държава има от периода IV – III в. пр. н. е. По това време македонският цар Филип II покорява тракийските земи и сключва съюзен договор и династичен брак с гетския цар Котела, за който споменава Атений. Походът на Александър III Македонски в

Тракия през 335 г. е описан от историка Ариан. Информация за войната между неговия наследник на Балканите – Лизимах и гетския владетел Дромихат ни дават автори като Диодор и Павзаний. За покоряването на гетите от римляните споменава Дион Касий. Направеният обзор на античните автори не дава много ясна представа за пътната мрежа в Лудогорието през елинистическа епоха.

Във Втора глава (стр.33 - 98) на разработката е отделено място на селищната и пътна мрежа в тракийските земи от елинистическата епоха в историко – географската област Лудогорие. Поради факта, че наличната писмена информация не е достатъчна за да се проследи пътната мрежа в Лудогорието, е необходимо тя да бъде допълнена с данните от археологическите проучвания на селища, некрополи и други обекти от елинистическата епоха на територията на Разградска и Шуменска области. Съчетаването на информацията от писмените извори и археологическите разкопки позволява да се направи по ясна картина на пътна мрежа в Лудогорието през периода IV – I в. пр. н. е.

В началото на тази глава е направен обзор на тракийската селищна мрежа в Лудогорието. През елинистическата епоха тракийските земи са разделени на териториално – племенни области. По същото време се оформя и селищната система в Древна Тракия. Тя се състои от неукрепени селища и крепости. Броят на неукрепените селища е по – голям. Крепостите са няколко вида: стражеви кули, крепости – убежища и крепости –

племенни резиденции. По Черноморското крайбрежие се изграждат гръцки градове колонии, а в Южна Тракия възникват македонски градове. През разглежданата епоха в новоизграждащите се градски центрове в тракийските земи се забелязва влияние на гръцката архитектура. Селищната мрежа в Лудогорието не се различава от тази в тракийските земи. Преобладават неукрепените селища. Успоредно с това са строени крепости и други селища, които в повечето случай са племенни резиденции. Възникват и големи градски центрове като столицата на гетския цар Дромихет – Хелис, която е локализирана при тракийската крепост в мес. „Сборяново” до гр. Исперих. Дава се информация и за некрополите, надгробните могили, монетните находки и други материали намери при археологическите разкопки.

Разгледани са обектите свързани с тракийската селищна система (селища и крепости; некрополи и надгробни могили) на териториите на областите Разград и Шумен (Западно и Източно Лудогорие) в отделни параграфи. Тракийската селищна мрежа в Разградски регион не е добре проучена. Освен в сборниците „Хелис” и труда на Й. Стефанов за археологическите паметници в Исперихски район, определена информация за тракийската селищна мрежа от това време, има в „Материали за археологическата карта на Средновековната българска държава – Североизточна България”. Не са провеждани системни археологически проучвания свързани с нейното уточняване с изключение на обектите в мес. “Сборяново” до гр. Исперих. В резултат на теренни обхождания и случайни разкопки са

локализирани селища, надгробни могили и други обекти от елинистическата епоха в тракийските земи. За да се даде по ясна представа за тракийската селищна мрежа от тази епоха е необходимо да се обобщи достъпната информацията свързана със самите селища и други обекти и намерените в тях археологически материали и монетни находки. На територията на Разградска област са уточнени над 20 селища и крепости, повече от 10 некропола и над 550 надгробни могили.

Най – значимото селище в областта е в мес. “Сборяново” до гр. Исперих. То съществува в периода IV – III в. пр. н. е. Изградена е внушителна крепост, която е племенен център на гетите (Хелис). Успоредно с факта, че тя се превръща в политически център, тя се оформя и като важен стопански и кръстопътен възел, в долината на р. Крапинец. Заедно с това района и е значим религиозен център. Друг градски център в Разградска област е тракийското селище при гр. Разград. То съществува в периода IV – I в. пр. н. е. Неговото значение нараства през I в. пр. н. е., за което говори намерения надпис на гръцки език от времето на Реметалк II (19 - 26). Проследени ни са и други селища в областта: при с. Пороище, с. Дряновец, гр. Завет и т. н. Неразделна част от селищната мрежа некрополите надгробните могили. Най – голям е техния брой в мес. “Сборяново” до гр. Исперих. Струпване на значителен брой подобни обекти има и при гр. Завет, с. Глоджево и т. н. Направен е обзор и на намерените монетни находки, основно от управлението на македонските владетели: Филип II (гр. Разград);

Александър III (с. Делчево, с. Малък Поровец, с. Каменово, с. Тодорово, с. Самуил); Лизимах (с. Голям извор) и други.

За разлика от Разградски регион, тракийската селищна мрежа от елинистическата епоха в Шуменска област е сравнително по – добре проучена. В изданията през 1975 г. – Каталог на археологическите паметници, са описани изследваните тракийски селища, некрополи и други обекти от Шуменски регион. Информация за тракийската селищна мрежа в този регион има и в „Материали за археологическата карта на Средновековната българска държава – Североизточна България” и други публикации в научната литература. До 1975 г. в Шуменска област са локализирани останки от 27 селища и крепости. Материалите от тях са пръснати на площ от 15 – 20 дка, като са открити следи от жилища, керамика и други битови предмети и други материали. Те са разположени, както в равнините части на областта, така и на възвишения и плата. Повечето са неукрепени и изградени от нетрайни материали, но в някои от тях има сгради изградени отчасти или изцяло от камък. Заедно с неукрепените селища са строени и крепости на Шуменското и Мадарско плата, а също и на хребетите на Стара планина. Те имат неправилна форма продиктувана от терена и са защитени от каменни стени, градени от ломен камък с калова спойка. Част от тях служат за постоянно пребиваване, а други са ползвани за укрытие при военна опасност. Заедно със селищата са проучени и над 40 надгробни могили и некрополи. При някои от тях са открити и гробници, в които са погребани местни аристократи. Погребаният инвентар в тях се състои от оръжие,

накити, битови предмети, монети и други находки. Разнообразният материал открит в селищата, некрополите и другите обекти дават по – ясна картина на тракийската селищната мрежа през елинистическата епоха в този регион.

На територията на Шуменска област има няколко значими селищни центрове. Първият е до гр. Шумен. В района има запазени две крепости, една в района на Шуменското плато и две селища. Източно от тук се оформя значимо светилище при с. Мадара, което съществува през цялата античност. Могат да се споменат също тракийските селища и крепости при с. Черенча, с. Избул, с. Кьолмен, с. Осмар, с. Янково, гр. Преслав и други. Част от тях просъществуват не само през тракийската, но и през по – късните исторически епохи. Неразделна част от селищната мрежа са некрополите и надгробните могили. Надгробни могили са проучени при с. Мадара, гр. Върбица, гр. Смядово, с. Омарчево, с. Браничево и други. Направен е обзор и на намерените монетни находки, основно от управлението на македонските владетели: Филип II (гр. Шумен, с. Крива река, с. Маломир, с. Чернооково); Александър III (гр. Шумен, с. Крива река, с. Маломир, с. Пет могили, с. Троица, с. Чернооково); Лизимах (с. Крива река, с. Маломир) и други. Този обзор позволява да се проследи и пътна мрежа в областта Лудогорие.

След това е разгледана пътна мрежа в историко – географската област Лудогорие, на базата на наличната изворова информация. Въпреки това не може да става дума за системно организирано прокарване и поддържане на пътища, а за посоки или направления, по които контактът между населението на

отделните плененни области се извършва по - лесно отколкото на други места. Тези посоки на общуване и комуникация следват обикновено теченията на големи реки, други водни басейни или удобни проходи. Много от главните вътрешни транспортно – съобщителни артерии в Древна Тракия не само са проправяни, но и определяни от самите реки. В тази насока трябва да се посочи значимата ролята на р. Дунав и другите реки, които протичат през тракийските земи, за съобщителните връзки в този район. Оформените пътища, които пресичат Древна Тракия са “кервански” по своя характер. Те коренно се различава от представата за римската пътна мрежа, изградена по – късно в тракийските земи. Тяхната структура трудно може да бъде проследена чрез археологически проучвания. Информацията за функционирането на пътната мрежа от тази епоха може да се открие в сведенията на някои антични автори, описващи военните походи. За да се проследят техните трасета е необходимо да се обобщи информацията от археологическите проучвания на селищната мрежа в тракийските земи от елинистическата епоха. Заедно с проучените селища, крепости, некрополи, надгробни могили, за изясняването на проблема могат да се използват намерените в този регион монетни находки и други археологически материали. Гръбнакът на тракийската пътна мрежа от елинистическата епоха са няколко пътни трасета, които пресичат Древна Тракия от север на юг и от изток на запад. Три важни пътни трасета пресичат тракийските земи, един с посока север – юг и два с посока запад – изток. Една от важните пътни артерии в Древна Тракия е Крайморския път (с посока

север - юг). Той е изграден по Западното крайбрежие на Черно море, като свързва гръцките градове колонии между проливите Босфора и Дарданелите и Долен Дунав. Другите две пътни артерии пресичат тракийските земи с посока запад – изток. Първото пътно трасе е известно през римската епоха като *Via Egnatia*. Той свързва гръцките градове колонии по северното крайбрежие на Егейско море с протока Дарданели и Мала Азия. Третата пътна отсечка е Диагоналният път (между Белград и Истанбул). Тя осигурява връзката на Централна Европа с Мала Азия, през Балканите. Неговото трасе следва долините на реките Морава и Марица, по посока на проливите (Дарданелите и Босфора). Към тази група пътни артерии може да се добави и Крайдунавският път. Вероятно пътни отсечки има и от двете страни на р. Дунав. По всяка вероятност частично за транспортно – съобщителни нужди и използвана и самата река. Съществуват и други пътни трасета, свързващи важни градски центрове в тракийските земи по долините на някои от големите реки (Искър, Струма, Янтра и други). Повечето от тях са с посока север – юг и свързват поречието на р. Дунав с северното егейско крайбрежие. Такива пътна отсечки са: от устието на р. Искър, през Софийското поле, долината на р. Струма; от района на дн. гр. Свищов, в долината на р. Янтра, към дн. гр. Пловдив и през Родопите към Беломорието; от Долен Дунав през Източна Тракия, дн. гр. Ямбол към Беломорието и други. Има и пътни отсечки с посока запад – изток, например от южното Черноморие, към Пловдив, София и Скопие (използвано от одриският цар Ситалк през 429 г. при похода му срещу Македония). Посочените

пътни отсечки осигуряват комуникациите между северната и южна част на Древна Тракия, през Стара планина (Хемус). Подобна пътна система се оформя и в Североизточна Тракия и Лудогорието. Пътната мрежа през елинистическата епоха в историко – географската област Лудогорие не е разглеждана до сега в историческата литература. Отделено е място на пътни трасета, които преминава край Западното Черноморското крайбрежие и по поречието на р. Дунав. Поради наличието на големи горски масиви в областта, вероятно пътни трасета следват долините на реките, пресичащи Лудогорието и оттичащи се към р. Дунав и Черно море. Заедно пътни отсечки за пренасяне на товари са използвани и реки, особено по време на тяхното пълноводие от март до юни. В разработката ще се разгледат трасетата на четири пътя пресичащи Лудогорието през елинистическата епоха.

Първото пътно трасе, свързващо поречието на р. Дунав със северната част от българското Черноморие, пресича областта Лудогорие с посока запад - изток. То следва долините на реките Русенски Лом и Провадийска река. Пътната отсечка започва от района на дн. гр. Русе. Пресича Русенска област следвайки долината на р. Русенски Лом. На територията на Разградска област вероятно пътното трасе следва долината на р. Бели Лом (най – големия приток на р. Русенски Лом). Продължавайки в югозападна посока в долината на р. Бели Лом, разглежданият път преминава край селата: Кривня, Дряновец и Осенец. След това пресича територията на съвременния град Разград достигайки до тракийското селище, намиращо се в мес. „Хисарлъка” в

покрайнините на града. От тук пътното трасе продължава в югоизточна посока в долината на р. Бели Лом край селата: Пороище и Синя вода. Споменатият път продължава на територията на Търговишка област, край селата: Трапище, Бистра и Буховци. На територията на Шуменски област пътното трасе следва долината на р. Врана по посока на крепостите при с. Черенча и гр. Шумен. Пътното трасе се спуска от Шуменското плато, пресича Плисковското поле по посока на селата: Мадара и Могила. Разглежданата пътна отсечка продължава на територията на Варненска област в долините на Провадийска и Девненска реки. Преминава край селата: Венчан и Староселка, към района на гр. Девня. От тук продължава по северния бряг на Белославското и Варненско езеро, като достига до важната гръцка колония и черноморско пристанище Odessos (Варна). От районът около тракийското селище при гр. Разград има отклонение в северозападна посока в долината на Топчийска река. То преминава край села: Топчии и Каменово. Продължава към мес. “Вълчата гора” до с. Глоджево, Разградско, където има запазени над 100 могили с височина до 15 м и други обекти. Може да се предположи, че тук се намира спомената от Клавдий Птолемей антична крепост Даусдава. От този район пътна отсечка да продължава към на север към р. Дунав и гр. Тутракан.

Два пътя с посока север - юг свързват района на Долен Дунав с тракийските земи на юг от Стара планина, като пресичат Шуменска област през Върбишки и Ришки проход. Първата пътна отсечка започва от района на гр. Силистра, на брега на р. Дунав. Тя се насочва в югоизточна посока край Силистренските

села: Професор Иширково; Брадвари; Водно; Раздел и Грънчарово. След това продължава на територията Шуменска област. От района на с. Браничево пътят се насочва в южна посока край гр. Каолиново, с. Долина и с. Избул. След тракийското селище при с. Избул пътната отсечка продължава на юг към с. Царев брод и гр. Шумен, изкачвайки Шуменските височини. Пътното трасе в южна посока следва долините на р. Камчия и нейния приток р. Тича. Препреминава край с. Дивдядово; с. Осмар; гр. Преслав; с. Кьолмен и гр. Върбица. След това пътното трасе пресича Стара планина през Върбишкия проход като се слива с пътната отсечка преминаваща през прохода Омуртаг – Котел. Препреминава през Аврамовския проход и Петолъчката, достигайки до значимия градски център Sabyle (до гр. Ямбол).

Втора пътна отсечка също започва от дн. гр. Силистра, на дунавския бряг. Тя продължава в южна посока на територията на Силистренска област край с. Калипетрово; гр. Алфатар и с. Межден. На територията на Шуменска област пътното трасе препреминава край селата: Тодор Икономово; Никола Козлево и Хърсово. След това пътят продължава в южна посока край селата Църквица и Калугерица и Мадара. От тук пътят навлиза в долината на р. Камчия. Пътят продължава на юг край: с. Кюлевча; с. Ивански; с. Кълново и гр. Смядово. Пътна отсечка следва долината на р. Камчия и нейните притоци край античните селища при: с. Янково; с. Александрово и с. Риш. Разглежданото пътно трасе пресича Стара планина отначало през Ришкия, а след това пред Карнобатския проход. Неговото трасе продължава в

Южна Тракия като се насочва към значимият градски център и кръстопътен възел Sabule (до гр. Ямбол). Този път се свързва и с гръцките колонии разположени по Южното българско Черноморие.

Към група на пътните отсечки с посока север – юг може да се добави още една. Тя вероятно започва от района на дн. гр. Тутракан, на дунавския бряг и продължава в южна посока на територията на Силистренска област, като следва долината на р. Крапинец край селата Антимово и Стефан Караджа, Силистренско и с. Иван Шишманово, Разградско. То се насочва към мес. “Сборяново” разположена между селата Малък Поровец и Свещари. Тук вероятно се намира тракийската крепост Хелис. Тя се очертава като крупен кръстопътен възел в Североизточна Тракия, в периода на своето съществуване през IV – III в. пр. н. е. От тук пътната отсечка продължава в южна посока и преминава край селата: Голям Поровец, Лудогорци и Хърсово Изкачва Самуиловските височини като преминава край селата Самуил; Желязковец и с. Радинград, достигайки до тракийското селище при дн. гр. Разград. Пътят продължава на територията на Търговищка област край: с. Трапище, с. Бистра и гр. Търговище. Разглежданият път пресича Стара планина през прохода Омуртаг – Котел и се насочва към Sabule (до гр. Ямбол).

От направения обзор може да се съди, че в историко – географската област Лудогорие съществува една добре оформена система от пътища, които са използвани интензивно през елинистическата епоха. Пътните отсечки пресичащи област Лудогорие са част от пътна мрежа в тракийските земи. Те

свързват всички значими градски центрове, в това число и племенните резиденции на гетите, сред които изпъква столицата на цар Дромихет – Хелис, разположена вероятно в мес. Сборяново до гр. Исперих. Част от тези тракийски селища се оформят като важни кръстопътни центрове в Североизточна Тракия и Лудогорието: в мес. Сборяново до гр. Исперих, до гр. Разград, до гр. Шумен, до с. Мадара. Освен, че осигуряват транспортните връзки в региона, тези пътища имат важно значение за комуникациите между р. Дунав (Истър), гръцките градове колонии по западното крайбрежие на Черно море и през проходите на Стара планина (Хемус) с Южна Тракия.

В Трета глава на разработката (стр. 99 - 178) се разглежда оформянето и функционирането на римската пътна мрежа в областта Лудогорие. През елинистическата епоха тракийските земи са разделени на териториално – племенни области. През II - I в. пр. н. е. се активизира римската политика на Балканите, в резултат на което е създадена първата римска провинция в района – Македония през 148 г. пр. н. е. След покоряването на Западна и Северна Тракия от римския пълководец М. Крас през 12 г. н. е. е създадена провинция Мизия, която през 86 г. е разделена на две - Горна и Долна Мизия. През 45 г. възниква провинция Тракия, след покоряването на Одриското царство, която включва земите на Южна Тракия. В началото на II в. земите на север от р. Дунав оформят провинция Дакия. Интересен е проблема с границата между провинциите Долна Мизия и Тракия в периода I – III век. В началото редица области на север от Стара планина, остават в границите на провинция

Тракия. С течение на времето тази граница се премества в южна посока. С изграждането на нови провинции на Балканите, римляните налагат нова административна уредба, която не съвпада с племенните области в Тракия. Кризата, която Римската империя изживява през III век, принуждава император Диоклециан да проведе серия от реформи. Една от тях е административна. Държавата се разделя на 4 префектури; 15 диоцеца и 101 провинции. На мястото на старите римски провинции са създадени нови по – малки териториални единици. През 395 г. след разделянето на Римската империя на две, тракийските земи остават в нейния източен дял до края на VI век.

Завладявайки Балканският полуостров римляните заварват неравномерно развит градски живот от тракийски селища и крепости и гръцки градове колонии. Римляните започват изграждането на нова селищна мрежа в района. В Северна Тракия урбанизацията е улеснена от липсата на големи селища, но в Южна те се съобразяват с елинистически архитектурни традиции. Градовете стават центрове на обществено - политически и културен живот. Успоредно с това се изгражда укрепена линия – лимес по южния бряг на р. Дунав.

Римляните изграждат в границите на своята държава през епохата на Републиката и Империята една солидна селищна пътна система, която е използвана, както за военни, така и за стопански нужди. Освен собственият си строителен опит те използват и този на покорени или съседни народи – етруски, гърци, перси, египтяни. Изграждането на римските пътища е регламентирано от римското законодателство. Пътища са

изграждани по точни правила. Върху предварително подготвено трасе са поставяни три подготвителни слоя материали, а най - отгоре са подреждани каменни плочи, които са стабилизирани, чрез бордюр. В страни от тях са изкопавани канавки. Тези пътища са строени според особеностите на релефа. Второстепенните пътни трасета са изграждани по опростено. Регламентирано е и ширината на пътното трасе и кой трябва да се грижи за тяхната поддръжка. В страни от пътя са поставяни крайпътни колони с надписи. При придвижването по римските пътища освен пътни колони са използвани и пътеводители, проследяващи трасето на самия път. Водните трасета са преодолявани от сводести мостове. Поради здравината си тези трасета са използвани векове наред.

Завладявайки Древна Тракия римляните изграждат тук пътна система съобразно своята строителна практика. При присъединяване на всяка нова провинция първата грижа на римската власт е да се прокарат необходимите пътни трасета. Те свързва всички значими градски и военни центрове, като следи от нея са запазени до днес. Благодарение на тази пътна мрежа римляните укрепват своята власт на Балканите. Ново посторените пътища осигуряват комуникации с всички части на региона. В историческата литература е разгледано, както мненията за категоризация на римските пътища, така и за етапите на тяхното изграждане. Римските пътища в тракийските земи могат да се групират в две основни групи – главни и второстепенни, които предстваляват гръбнака на пътна система в областта и осигуряват комуникации с останалите части на държавата.

Първата група римски пътища в тракийските земи са главните. Те свързват всички значими градски и военни центрове и са отбелязани в римските пътеводители. Към нея се отнасят трасетата на пет пътя. Най – значим от тях е Крайдунавския път. Неговото трасе следва южния бряг на р. Дунав, като свързва големите градски и военни центрове, изграждащи римската укрепена граница в района (лимес). От друга страна той принадлежи и към категорията на военните пътища (*viae militaris*). Негово естествено продължение е Крайморския път. Споменатият път започва от района на Дунавската делта и свързва градските центрове по Западното Черноморско крайбрежие с проливите Босфора и Дарданелите. Следващото пътно трасе е Диагоналния път. Той пресича тракийските земи от северозапад на югоизток в долините на реките Морава, Марица и други. Свързва долината на р. Дунав с проливите Босфора и Дарданелите. Четвъртата пътна отсечка е *Via Egnatia*. Нейното трасе започва от западния бряг на Адриатическо море, пресича Македония и Беломорието и достига до Дарданелите. Това е най – краткото трасе между Италия, през Балканите, към Мала Азия. Петият път от тази група е *Durostorum – Marcianopolis – Anchalos*. Неговото трасе е успоредно на Крайдунавския път, като пресича Източна Тракия, през Стара планина. Групата на второстепенните е по - многобройна. Тези пътища свързват всички градски центрове и част от техните трасета също са посочени в римските пътеводители. Тези пътища могат да се групират на географски принцип. Първата група са пътища с посока север – юг, които свързват брега на р. Дунав, през Стара планина, с крайбрежията

на Мраморно и Егейско море: Oescus – Serdica – Thessalonici; Траяновия път; Novae – Nicopolis ad Istrum - Augusta Traiana - Enos; Noviodunum – Marcianopolis – Deultum и т. н. Другата група е с посока изток – запад: Северобалканският път; Подбалканския път; пътят Anchalos - Augusta Traiana - Philippopolis – Serdica и други. Към тази група пътища трябва да се добавят и пътища с локално значение, свързващи най – малките населени места.

Областта Лудогорие е част от римските провинции Долна и Втора Мизия. Както и в другите части на тракийските земи и тук е изградена пътна мрежа, съобразно римското пътно строителство. През територията на областта преминават трасетата на четири второстепенни римски пътя. Основание да бъдат причислени към този тип пътища дава наличната изворова информация, в това число и теренните наблюдения. Тези пътни трасета са изградени по най – преките маршрути, независимо от особеностите на релефа. Те се свързват с другите пътни артерии, които пресичат Северна Тракия. Не са отбелязани в римските пътеводители.

Един от най – важните пътища, които пресичат Лудогорието е пътя Sexaginta Prista – Abritus – Marcianopolis. Пътното трасе започва от римската крепост Sexaginta Prista (Русе), на брега на р. Дунав и продължава в долината на р. Русенски Лом и нейните притоци през станциите при селата: Щръклево и Писанец. На територията на Разградска област споменатия път следва долината на р. Бели Лом, преминавайки край пътните станции при гр. Цар Калоян и с. Осенец. Край първата станция са описани следи от пътя, които се са разгледани

до сега в историческата литература. Пътят достига до важната римска крепост *Abritus* (Разград), разположена в мес. „Хисарлъка”. Тя е сравнително добре проучена. Край крепостта преминават трасетата на три от разгледаните четири пътя пресичащи Лудогорието, което я прави важен кръстопътен възел в Североизточна Тракия. След това пътното трасе продължава на югоизток през пътните станции при селата: Каменар, Бели Лом, Разградско и Висока поляна, Шуменско. В резултат от обобщението на наличната изворова база и теренните обхождания на тези селища може да се направи извода, че при античната крепост до с. Висока поляна, Шуменско се намира спомената от византийския писател Прокопий Кесарийски – крепост *Robusta*. Пътното трасе преминава през античната крепост при с. Войвода, Шуменско, където е поставяна крепостта *Diniskarta*. След това пътя продължава в долината на Провадийска река през станциите при с. Преселка, Шуменско и с. Невша, Варненско, достигайки до римската крепост *Marcianopolis* (Девня). От тук то продължава по северния бряг на Белославското и Варненско езеро, достигайки до черноморското пристанище *Odessos* (Варна). За уточняване на трасето на разглеждания път важна роля имат откритите пътни колони при: гр. Русе; с. Бесарбово, Русенско; гр. Разград; гр. Девня, с. Тополите, Варненско и гр. Варна, както и следи от пътя при гр. Русе, гр. Разград, с. Преселка, Шуменско и други.

Друго пътно трасе пресичащо областта Лудогорие е пътя *Durostorum – Abritus – Nicopolis ad Istrum*. То започва от легионския център *Durostorum*, разположен на брега на р. Дунав

и продължава през станциите при селата Ветрен и Малък Преславец, Силистренско. Насочва се на юг на територията на Разградска област през станциите при селата Свещари (мес. Сборяново) и Воден. Преминава през римската крепост *Abritus* (Разград), разположена в мес. „Хисарлъка” близо до съвременния град. Тя е сравнително добре проучена. Предполага се, че край нея преминават трасета на още два римски пътя: *Sexaginta Prista – Abritus – Marcianopolis* и *Cabyle – Abritus*, което я превръща в важен кръстопътен възел в областта. От тук пътно трасе продължава на югозапад и преминава край пътната станция при с. Благоево, Разградско, разположена в близост до бившия военен лагер. При проучването ѝ е намерена оброчна плочка с надпис на гръцки език и изображения на божествата Зевс и Хера. От надписът се разбира, че тя е посветена на жител на селището Маскиобрия, което вероятно може да бъде локализирано тук. До с. Благоево е поставяна и пътната станция *Pimaza*. Може да се предположи, че античното селище при с. Благоево е светилище на Зевс и Хера и пътна станция на разглеждания път. След това споменатия път продължава към пътна станция при с. Ковачевец, Търговишко. То следва трасето на Северобалканския път в източна посока. Преминава през станциите при селата: Горски Горен Тръмбеш и Драганово, Великотърносско. Пресича р. Янтра и достига до римска крепост *Nicopolis ad Istrum* (с. Никюп, Великотърновско).

Следващото пътно трасе, което преминава край крепостта *Abritus* (Разград) е пътя *Cabyle – Abritus*. Възможно е този път да започва от римската крепост *Adrianopolis* (Одрин, Турция), като

се насочва на север в долината на р. Тунджа и преминава през важния кръстопътен възел *Sabyle* (Ямбол). След това преминава през прохода Петолъчката, навлизайки в долината на р. Луда Камчия. Пресича Стара планина през прохода Котел – Омуртаг, като преминава край пътните станции при: с. Лозарево, Бургаско; гр. Котел и с. Тича, Сливенско. Продължава на север край пътните станции при гр. Омуртаг и гр. Търговище. На територията на Разградска област се спуска в долината на р. Бели Лом по посока на римската крепост *Abritus* (Разград). Тя е важен кръстопътен възел, като освен трасето на разглеждания път, край нея преминават и пътищата: *Durostorum – Abritus – Nicopolis ad Istrum* и *Sexaginta Prista – Abritus – Marcianopolis*. В северна посока споменатия път продължава към античното селище при с. Глоджево, Разградско, където вероятно се намира античната крепост *Dausdava* и след това към римската крепост *Transmariska* (Тутракан), разположена на брега на р. Дунав.

Последната пътна отсечка, която пресича областта Лудогорие е пътя *Durostorum – Deultum*. За разлика от първите три пътни трасета, този път не преминава край крепостта *Abritus* (Разград). Започва от римската крепост и военния лагер *Durostorum* (Силистра), на брега на р. Дунав, като продължава на юг през пътните станции при: гр. Алфатар, Силистренско и с. Тодор Икономово, Шуменско. Насочва се на юг край римската крепост до с. Войвода, Шуменско (вероятно крепостта *Diniskarta*) и пътните станции при с. Мадара, Шуменско и гр. Смядово, Шуменско. В този район са запазени следи от разглеждания път. След това споменатият път пресича Стара планина през Ришкия

проход и достига до важната римска крепост Deultum (с. Дебелт, Бургаско). По всяка вероятност римляните използват и Върбишкият проход, като пътното трасе преминава край античните селища при гр. Шумен, гр. Преслав и гр. Върбица.

Историко - географската област Лудогорие, като част от провинции Долна и Втора Мизия, е пограничен район през целия период на римската власт в Древна Тракия (I – VI в.). Неговото значение нараства след пренасянето на столицата на империята в Constantinopolis (Иstanbul, Турция) през 330 г. Отчитайки стратегическото местоположение римляните строят през него няколко важни пътя, които спадат към групата на второстепенните (Sexaginta Prista – Abritus – Marcianopolis; Durostorum – Abritus – Nicopolis ad Istrum; Cabyle – Abritus; Durostorum – Deultum). Изградените пътни трасета свързват всички значими градски центрове в този район. Сред тях се откроява римската крепост Abritus (Разград). Тя е важен административен, военен и религиозен център в Североизточна Тракия. Като най – голям градски център в областта край нея преминават трасетата на три от разгледаните по – горе общо четири римски второстепенни пътища (Sexaginta Prista – Abritus – Marcianopolis; Durostorum – Abritus – Nicopolis ad Istrum; Cabyle – Abritus). Това превръща крепостта и във важен кръстопътен възел в тези регион. Тези пътища се свързват с останалите пътни трасета в Северна Тракия, осигурявайки транспортните връзки по тези земи.

Изградената римска пътна мрежа в историко – географската област Лудогорие има значима роля не само за

региона, но и за тракийските земи като цяло, тъй като свързва големите градски центрове по южния бряг на р. Дунав, които са част от римската укрепена граница (лимес), с тези по западния бряг на Черно море и през старопланинските проходи с тези в Южна Тракия. По този начин се улесняват транспортно – съобщителните комуникации не само в Североизточна Тракия, но и на Балканите като цяло. Съществуваща пътна мрежа е поддържана до края на VI и началото на VII век, когато по тези земи се заселват славяните и прабългарите и се създава Българската държава. Поради здравината си тези пътища са използвани през средновековието и османския период.

В Заключението на дисертацията (стр. 179 - 184) се предлагат обобщения на резултатите и систематизация на изводите, произтичащи от извършената изследователска работа, а също се посочват и приносните моменти на разработката.

При разглеждането на античната пътна мрежа в областта Лудогорието трябва да се очертаят два основни аспекта: оформянето и функционирането на пътната система през елинистическата (IV – I в. пр. н. е.) и през римската епохи (I – VI в. от н. е.). През първият период се трасират пътни отсечки по долините на реките, протичащи през областта, които свързват селища и племенни резиденции на траките. През вторият период пътните трасета се изграждат целенасочено и свързват градските и военни центрове от римската епоха. Античната пътна мрежа в Лудогорието е част от пътна система пресичаща тракийските земи. Тя осигурява съобщителните връзки не само в района, но и между Северна и Южна Тракия.

Изложените в дисертацията факти и разсъждения представляват опит да се проследи античната пътна мрежа в историко – географската област Лудогорие. Проучването на този район е принос за цялостното проследяване на транспортно – съобщителната инфраструктура на тракийските земи през античната епоха. Представените в приложението таблици и карти и приложенияя каталог на използвана литература и извори (стр. 185 - 223) също допринасят за доизясняване на античната пътна система в Лудогорието.

АВТОСПРАВКА

за научните приноси в дисертационния труд

1. Дисертационният труд е опит за цялостен и задълбочен преглед на античната пътна система в Лудогорието в периода IV в. пр. н. е. – VI в. от н. е., която има важно военно - стратегическо и икономическо значение за този район, улеснявайки транспортно – съобщителни връзки, не само в него, но и в тракийските земи като цяло.
2. Въз основа на анализ и интерпретиране на наличния изворов материал се прави опит да се уточнят трасетата на четири пътя, пресичащи областта Лудогорие през елинистическата епоха IV – I в. пр. н. е., които до сега не са разглеждани в историческата литература (Русе – Варна; Силистра – Шумен – Ямбол; Силистра – Мадара – Ямбол; Тутракан – Свещари - Ямбол).
3. Чрез обобщаване на изворовия материал и теренни наблюдения се прави опит да се разгледат трасетата на четири римски

второстепенни пътища, пресичащи областта Лудогорие през римската епоха I – VI век (Sexaginta Prista – Marcianopolis; Durostorum – Nicopolis ad Istrum; Cabyle – Abritus; Durostorum - Deultum), като последните три пътни артерии не са разгледани задълбочено в историческата литература.

4. Направен е опит за локализация на базата на наличната информация на две пътни станции: на античната крепост Rubusta до с. Висока поляна, Шуменско, на пътя Sexaginta Prista – Marcianopolis и античното селище Pimaza до с. Благоево, Разградско, на пътя Durostorum – Nicopolis ad Istrum.

5. Доказва се, че римската крепост Abritus (Разград) се оформя като важен кръстопътен възел в Лудогорието през римската епоха, като край нея преминават трасетата на три от четирите римски пътя, пресичащи областта.

6. Направените таблици и карти в приложението дават по ясна представа за античната пътна мрежа в областта Лудогорие от това време.

Списък на публикации по темата:

1. Състояние на проучванията на римската пътна мрежа в българските земи. – Сборник на катедрите по История и Богословие при ШУ. Шумен, 1997, I, 42 - 59.
2. Римският път Сексагинта Приста – Абритус. – Юбилеен сборник в чест на акад. Д. Дечев. ИСИПТ – ИФ - СУ, С.1998, 96 - 99.
3. Римският път Дуросторум – Никополис ад Иструм. – Юбилеен сборник в чест на акад. Д. Дечев. ИСИПТ – ИФ - СУ, С.1998, 100 - 103.
4. Мястото на Абритус в римската пътна мрежа от Североизточна България. – Сборник Епископ - Константинови четения на ШУ. Шумен, 2001, № 4 - 5, 128 - 132.
5. Римска пътна мрежа в Лудогорието. – JUBILAEUS. V. Сборник в чест на проф. М. Тачева, КСИТСОИ – ИФ - СУ, С.2002, 313 - 317.
6. Пътни съоръжения от района на римския кастел Абритус. – Юбилеен сборник посветен на 30 годишнината на Шуменски университет. История, Общество, Религия. Шумен. 2003, 39 - 43.
7. Тракийска селищна и пътна мрежа в Лудогорието V – I в. пр. Хр. – Сборник Понятия, времена, промени. Историческо образование. Варна, 2005, 260 – 263.
8. Транспортно – съобщителни връзки в Източното Средиземноморие и Близкия Изток през I хилядолетие пр. Хр. – Юбилеен сборник 50 години ДИПКУ – Варна. Варна, 2006, II, 28 – 32.

Забелязани цитирания:

1. И. Дончева и В. Стойков. Сондажни проучвания в античната крепост „Ковечевско кале” през 1998 г. – Археология, 1999, кн. 1 – 2, 70 – 76 -
с. 70 - Д. Петров. Римският път Дуросторум – Никополис ад Иструм. – Юбилеен сборник в чест на акад. Д. Дечев. ИСИПТ – ИФ - СУ, С. 1998, 100 - 103.
2. Р. Иванов. Дуросторум през епохата на принципата. Римски и ранновизантийски селища в България. С. 2002, , 75 – 86 -
с. 77 – Д. Петров. Римският път Дуросторум – Никополис ад Иструм. – Юбилеен сборник в чест на акад. Д. Дечев. ИСИПТ – ИФ - СУ, С. 1998, 100 - 103.
3. М. Маджаров. Римски пътища в България. В. Търново, 2009, 3 и сл. -
с. 25 и 61 – Д. Петров. Състояние на проучванията на римската пътна мрежа в българските земи. – Сборник на катедрите по История и Богословие при ШУ. Шумен, I, 1997, 42 - 59.
с. 25 - Д. Петров. Римският път Сексагинта Приста – Абритус. – Юбилеен сборник в чест на акад. Д. Дечев. ИСИПТ – ИФ - СУ, С. 1998, 96 - 99.
- Д. Петров. Римският път Дуросторум – Никополис ад Иструм. – Юбилеен сборник в чест на акад. Д. Дечев. ИСИПТ – ИФ - СУ, С. 1998, 100 - 103.
- Д. Петров. Римска пътна мрежа в Лудогорието. – Jubilaeus. V. Сборник в чест на проф. М. Тачева, КСИТСОИ – ИФ - СУ, С. 2002, 313 - 317.
- Д. Петров. Римският път Сексагинта Приста – Никополис ад Иструм. – Сборник Епископ Константинови четения 8, Шумен, 2003, 339 – 341.